

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
IRCICA

*OSMANLI DÜNYASINDA
BİLİM VE EĞİTİM*

**MİLLETLERARASI KONGRESİ
TEBLİĞLERİ**

İstanbul 12-15 Nisan 1999

Derleyen
Hidayet Yavuz Nuhoglu

İSTANBUL, 2001

Osmanlı Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizi
Seri No:7

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür
Araştırma Merkezi (IRCICA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş – İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Fax: 0212 258 43 65
e-mail: ircica@superonline.com
web-site: <http://ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Tanlak
Kapak: Hatice Polat

PC/6 – 2001/5
ISBN= 92-9063-090-6 (takım için)
ISBN= 92-9063-093-8 (Türkçe edisyon için)

IRCICA KÜTÜPHANE KATALOG FİŞİ

Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
(12-15 Nisan 1999: İstanbul)
Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
Tebliğleri/Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu.- İstanbul: İslâm
Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001. . . . .
XXXVII, 761s.: res., fig.; 24 sm.- (Osmanlı Tarihi Kaynak ve
İncelemeleri Dizisi seri no: 7)
ISBN 92-9063 –093-8
1. Eğitim – Tarih- Türkiye- Osmanlı Dönemi 2. Bilim – Tarih
– Türkiye – Osmanlı Dönemi I. Nuhoglu, Hidayet Yavuz
(Derleyen) II. Osmanlı Dönemi Konu III. K.a.IV. (Seri)
370.9561

MAARİF-İ UMÛMİYE NİZAMNÂMESİ'NİN TÜRK KÜTÜPHANECİLİK TARİHİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

Hüseyin TÜRKMEN (*)

Türk eğitim ve kütüphaneciliğinde köklü değişikliklere ve yeniliklere kapı aralayan önemli gelişmelerden birisi de *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nin yayımlanmasıdır.

Eğitim tarihi ile ilgili araştırmalarda Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi konusuna geniş yer verilirken, aynı araştırmalarda, bu Nizamnâmenin Türk kütüphanecilik tarihindeki yeri ve önemi üzerinde pek durulmamıştır.¹ Bu durum sayın Özer Soysal tarafından, "*Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği*" isimli basılmamış doçentlik tezinde şu şekilde dile getirilmiştir²:

“ Türk Eğitim Tarihi'nin temel belgelerinden birisi olarak sık sık eleştirildiği halde kütüphaneciliğimize ilişkin öğeleri bugüne kadar dikkati çekmiş değildir ”

Başta Özer Soysal'ın yukarıda ismi geçen çalışması olmak üzere, kütüphanecilik ile ilgili çeşitli yayınlarda Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin Türk Kütüphanecilik tarihindeki yeri ve önemi konusuna atıflar yapılmıştır.³ Bununla birlikte bu nizamnâmeyi, kütüphanecilik öğeleri açısından inceleyip analiz eden müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeble bu makalede / bildiride, *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*, kütüphanecilik tarihi açısından incelenecektir. Ancak, inceleme sonucunda varılan değerlendirmelerin tarihi gerçeklere uygun olabilmesi için, konu ile ilgili birtakım ön bilgilerin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü yapılan her yenilik belli sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik etkiler sonucu ortaya çıkar.⁴ Buradan hareketle öncelikle, *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nin yayımlanmasına etki eden sosyal ve siyasal faktörlere yer verilmesi faydalı olacaktır.

(*) *Kütüphaneci*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

¹ Akyüz, 1999 : 137-193; Koçer, 1991 : 82-124; Kodaman, 1991 : 20-28; İhsanoğlu, 1998 : 315-316.

² Soysal, 1973 : 70.

³ Soysal, 1973 : 68-74; Soysal, 1998 : 15-16, 36-37, 121; Çavdar, 1995 : 31-32, 38, 74, 78; Keseroğlu, 89-90, 138, 144, 184.

⁴ Bilsel, 1940 : 693-694.

Nizamnâmenin Yayınlanmasına Etki Eden Sosyal ve Siyasal Faktörler

1699 tarihli “Karlofça Antlaşması” ile Osmanlı Devleti’nin dünyadaki askerî ve siyasî gücünü kaybetmeye başladığı artık ortaya çıkar. Bunun üzerine Avrupa Devletleri kendi aralarında bu siyasal miras için büyük bir mücadeleye girerler. Özellikle Tanzimat’tan sonra, bir ülkenin iç meselesi olması gereken birçok toplumsal olayı uluslararası bir sorun haline getiren büyük Avrupa Devletlerinin her biri durumu kendi lehine çevirmeye çalışır. İşte böyle bir siyasal atmosferde ortaya çıkan Mısır isyanını bastıramayan Osmanlı Devleti, Avrupalılardan yardım istemek zorunda kalır. Avrupalılar ise bu yardımlar karşılığında, Osmanlıyı idarî, siyasî ve kültürel alanlarda bir dizi reformlar yapmayı taahhüde zorlar.⁶ Son olarak Osmanlı Devleti’nin 1866’da çıkan Girit isyanı karşısında da güç durumunda kalması üzerine Avrupa Devletleri,

“Osmanlı Hükûmeti Islahat Fermanı’yla yapmayı vaad ettiği reformları gerçekleştirememiş ve bu hususta gevşek davranmıştır. Eğer Osmanlı Hükûmeti kendi haline bırakılırsa İmparatorlukta anarşi meydana gelir ve Avrupa Devletleri dengesini tehdit eder”

diyerek, Osmanlı Devletine reform projeleri içeren ayrı ayrı notalar verirler.

Osmanlı Devleti, önerilen bu projelerden birisini seçmek zorunluluğu karşısında, Fransa’nın sunduğu 22 Şubat 1867 tarihli projeyi kabul etmeyi tercih eder.⁸ Bu projenin tercih edilmesinde tarihî dostluğun⁹ yanısıra Tanzimat aydınlarının, Türk unsuru ve Türk dili etrafında eğitim vasıtasıyla “Osmanlı Milleti” yaratmak düşüncelerine uygun düşmesi büyük rol oynamıştır.¹⁰

Avrupa ile yapılan askerî mücadelelerin seri yenilgilerle sonuçlanması ile birlikte, Osmanlı Devleti’nin sosyal yapısı da bozulmaya başlar. Sosyal hayattaki bozulmalara paralel olarak manevî, ahlakî ve toplumsal değerlerin körelmesi ile birlikte hayır için kurulan kültür ve eğitim vakıfları, kuruluş gayelerinin dışına çıkarak; ferdî ve ailevî gelecek kaygıları ile kurulan aile kurumları haline gelirler. Bu durum eğitim ve kültür kurumlarını olumsuz yönde etkilemiştir.¹¹

⁵ Ergün, 1996 : 13.

⁶ Kodaman, 1991 : 14-15, Ergün, 1996 : 13.

⁷ Kodaman, 1991 : 20

⁸ Kodaman, 1991 : 20.

⁹ Karal, 1940 : 29-30.

¹⁰ Kodaman, 1991 : 20-21.

¹¹ Yediyıldız ve Öztürk, 1992 : 570, Çavdar, 1995: 28.

Tanzimat Dönemi aydınları, yukarıda anlatılan sosyal ve siyasal etkenlerin ortaya çıkardığı olumsuzluklar ile bunların meydana getirdiği ekonomik ve toplumsal bunalımların önüne geçebilmek için sosyal; siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir dizi yenilik ve düzenlemeler yapmışlardır. Yapılan ilk ıslahat çalışmaları, dönemin siyasî çalkantılarla ve savaşlarla geçmesi sebebiyle; günü birlik ve aceleci bir tutumla yapılmıştır. Eğitimi temel almayan bu ilk ıslahat çalışmaları hedefine ulaşamamıştır.

Islahat ve yeniliklerin, eğitilmiş insanların yetiştirilmesi ile mümkün olacağını farkına varılmasıyla, eğitim alandaki çalışmalara önem vermeye başlanır. Bu kapsamda, eğitim alanındaki karışıklıkların giderilmesi ve karmaşıklıkların önlenmesi için 24 *Cumâde'l-Ûlâ 1286 / 1 Eylül 1869* tarihinde “*Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*” yayımlanır.

Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, Maarif Nazırı Saffet Paşa zamanında, yukarıda işaret edilen Fransız notası doğrultusunda,¹² Fransız eğitim sistemi model alınarak hazırlanmıştır.¹³

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nde Kütüphanecilik

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin 67, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 138, 146, 147 ve 148. maddeleri kütüphanecilik konusu ile ilgili olup, bu maddelerde başlıca şu konulara yer verilmiştir :

1. Darümuallimin’de bir kütüphane kurulması¹⁴
2. Darülfünûn’da bir kütüphane kurulması ve bu kütüphanenin idarî, malî ve hukukî durumu¹⁵
3. Ülke genelindeki kütüphanelerin yönetim ve teftişi¹⁶

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin Türk Kütüphaneciliğine Getirdiği Yenilikler

1. Kütüphanelerin Yönetim ve Denetiminin Maarif Nezâretine Geçmesi

Osmanlı dönemi Türk vakıf kütüphaneleri, asırlarca kurucuları tarafından hazırlanan vakfiyelerdeki şartlar doğrultusunda; mütevelliler tarafından

¹² İhsanoğlu, 1992 : 371, İhsanoğlu, 1998 : 314-315.

¹³ Maarif Nezâreti, 1235 : 3.

¹⁴ Nizamnâme, 1286 (67. Madde)

¹⁵ Nizamnâme, 1286 (119—123, 126 ve 127. Maddeler)

¹⁶ Nizamnâme, 1286 (138, 146—148. Maddeler)

yönetiliyor ve “*Nezâret*” adını taşıyan bağımsız üniteler eliyle kontrol ediliyordu.¹⁷

XIX. asrın ilk yarısından itibaren vakıfların yönetiminde başlayan merkezîleşme hareketleri çerçevesinde, 1826 yılında “*Evkâf-ı Hümayun Nezâreti*” kurulur.¹⁸ Bu nezâretin kurulmasıyla ülke genelindeki vakıflarla birlikte kütüphanelerin yönetimi de “*Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti*”ne verilir.¹⁹ 1869’da yayımlanan “*Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*” ile ise, kütüphanelerin yönetim ve teftişi, “*Maarif-i Umûmiye Nezâreti*”ne geçer.

Nizamnâmenin 138. maddesi ile kütüphaneler, Meclis-i Kebir-i Maarif’in bir alt birimi olan Daire-i İdare’ye bağlanır.²⁰ Vilâyetlerdeki kütüphanelerin yönetim ve teftişinden ise, Vilâyet Meclis-i Maarif Müdür ve Muavinleri sorumlu tutulmuştur.²¹

2. Devlet - Kütüphane İlişkinine Yön Verilmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere kütüphaneler, kuruluşundan beri devlet tarafından denetlenmekte idi. Ancak, bu denetlemeler kütüphanelerin idarî yapısına yönelik bir denetleme değil, kütüphanelerin vakfiyelerine uygun idare edilmelerine yönelikti.²² Bir başka ifade ile, bu dönemdeki “*Devlet - Kütüphane*” ilişkisi, kütüphanelerin daha iyi hizmet sunmalarını sağlamak üzerine değil, her türlü şartlar altında, “*kütüphanelerin vakfiyelerine uygun hizmet vermelerini sağlamak*” üzerine kurulmuştu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin kütüphanelerle ilgili tutumu değişmiş olup, bu müesseselerle daha bir yakından ilgilenilmeye başlanmıştır. Devletin tutumundaki bu değişiklik ile ilgili olarak ileriye sürülen görüşleri tetkik eden Özer Soysal, bunlardan ikisini kayda değer bulmaktadır.²³ Bunlardan birincisi, “*Oryantalizm’in gösterdiği gelişme*”²⁴ iddiası, ikincisi ise “*Kişisel Eğilim yahut İlgi*”²⁵ iddiasıdır. Her iki görüşü de etraflı bir şekilde inceleyen Soysal, devletin kütüphanelere karşı tutumundaki değişikliğin, asıl

¹⁷ Erünsal, 1991 : 280 ve Öztürk, 1995 : 391.

¹⁸ Öztürk, 1995 : 69.

¹⁹ Soysal, 1973 : 40-41; Öztürk, 1995 : 393.

²⁰ Nizamnâme, 1286 : 39 (138. Madde).

²¹ Nizamnâme, 126 : 42-43 (146—148. maddeler).

²² Soysal, 1973 : 38-39, 69.

²³ Soysal, 1973 : 41-50.

²⁴ Parmaksızoğlu, 1957 : 109-110.

²⁵ Cunbur, 1964a, Cunbur, 1964b ve Cunbur, 1964c.

neden ve anlamından saptırılarak yorumlandığı kanaatine varmakta²⁶ ve bu konuda şu yargıya varmaktadır :

“ XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türk kütüphaneciliği için hayati bir dönüşümün ön koşullarını vadeden davranışlar kişisel çaba yahut duyarlılığın değil, ancak, bir siyasal tercihe dayandığı muhakkak olan *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nin doğal gereği sayılabilir. ”²⁷

Nizamnâmenin konu ile ilgili maddeleri incelendiğinde bu yargının isabetliliği daha iyi anlaşılacaktır. Nizamnâmenin 67. ve 119. maddeleri ile kütüphane kurmanın bir devlet görevi olarak kabul edilmesi bunun en açık göstergelerinden birisidir.

3. Kütüphane Hizmetinin Kamu Hizmeti Olarak Kabul Edilmesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nin ilanına kadar; kütüphane kurma hareketi kişisel bir etkinlik olma özelliğine sahipti.²⁸ Bu şekilde kurulan vakıf kütüphanelerinin hizmet alanları; vâkıfının / kurucusunun şahsiyeti ile alâkalı olarak, bazen çok dar bazen de çok geniş tutulmuştur.²⁹

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile birlikte, kütüphane hizmeti kişisel etkinlik olmaktan çıkıp, devlet örgütünün çalışma ve sorumluluk alanına girmiştir.³⁰ Nizamnâmenin 67, 119 ve 123. maddeleri ile devlet, kütüphane kurmayı ve bu hizmetin halka da açık olması esasını kabul etmiştir. Böylelikle kütüphane hizmeti, halkın tamamına yaygınlaştırılarak en geniş yasal sınırına ulaşmıştır.³¹

4. Yeni Yayın Sağlama Yollarının Kabul Edilmesi

Vakıf kütüphanelerinin koleksiyonları, kurucusunun kendisinin yahud yakınlarının bağışlarından meydana gelmekteydi. Aynı kütüphaneye vâkıfın akrabaları dışında bir başkasının kitap vakfetmesi çok az rastlanan bir

²⁶ Soysal, 1973 : 41.

²⁷ Soysal, 1973 : 49. ayr. bkz. Soysal, 1998 : 18.

²⁸ Soysal, 1998 : 15-16

²⁹ Bu konuda geniş açıklamalar için bkz. Erünsal, 1991. ve Çavdar, 1995. ayr. bkz.

Keseroğlu, 1989 : 84-87, Öztürk, 1995 : 391-393.

³⁰ Soysal, 1973 : 68-69.

³¹ Soysal, 1973 : 68-70., Keseroğlu, 1989 : 89.

uygulamaydı. Bu sebeble bu dönemdeki kütüphanelerin dermesi, çoğunlukla kütüphaneyi kuranın ve yakınlarının kitapları ile sınırlı kalmaktaydı.

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesinin 122. maddesi ile, kütüphanelere “bağış / hediye”, ve “mübadele / değişim” yolları ile derme sağlanması yasallık kazanmıştır. Ayrıca bu Nizamnâme ile kurulan Darülfünûn Kütüphanesi’ne “satın alma” yolu ile kitap sağlandığına dâir bilgiler bulunmaktadır.³²

5. Yeni Tür Kütüphanelerin Kurulmaya Başlanması.

Tanzimat dönemindeki yeni eğitim ve bilim anlayışı ile birlikte; önceki dönemlerden farklı özellikler taşıyan yeni tür kütüphaneler kurulmaya başlanmıştır.³³ Ancak bu tür yeni kütüphanelerin düzenli ve planlı olarak kurulması çalışmaları Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile başlamıştır. Nizamnâmenin ilgili maddeleri³⁴ ile Darülfünûn ve Darulmuallimin’de açılan kütüphaneleri bu yöndeki çalışmaların ilk ürünleri olarak kabul etmek mümkündür.

7. Üniversite Kütüphanelerinin Düzenlenmesi (*)

Nizamnâme öncesi mevcut olan hemen hemen bütün medrese ve mekteplerin irili ufaklı bir kitap odası / kütüphanesi vardı. Ancak bu kitap odalarının / kütüphanelerin tanzim ve teftişine yönelik herhangi bir husûsî resmi kanun ya da nizamnâme yoktu. Bu kütüphaneler kurucuları tarafından hazırlanan vakfiyelerine göre yönetilmekteydi.

Nizamnâme öncesi eğitim ve kütüphaneciliğe ilişkin yapılan yenilik çalışmalarında olduğu gibi, Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nde de devrin ilk ve orta öğretim kurumlarında kütüphane kurulmasına ilişkin her hangi hükme yer verilmemiştir.³⁵

³² Çavdar, 1995 : 38.

³³ Çavdar, 1995 : IV, 1-4, 110.

³⁴ Nizamnâme, 1286 : 67 ve 119. maddeler.

(*) Bu konu kongrede, “Okul Kütüphanelerinin Düzenlenmesi” başlığı altında incelenmişti. Ancak, kongre sonrası bildiri metninin gözden geçirilmesi esnasında yapılan yeni değerlendirmede, Nizamnâmedeki maddelerin dönemin ilk ve orta öğretim kurumları ile ilgili olmayıp, yükseköğretim ile ilgili olması göz önüne alınmış ve bu konunun yukarıdaki başlık altında incelenmesinin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

³⁵ Çavdar, 1995 : 28, 31.

Buna karşılık dönemin yüksek öğretim müesseselerinden olan Darülfünun ve Darülmualimin'de birer kütüphane kurulması ile bu kütüphanelerin idarî, malî ve hukukî yapılarına ilişkin hükümlere geniş yer verilmiştir.³⁶

Burada konu ile alâkalı olarak iki hususun altının çizilmesi gerekiyor. Birincisi Devletin kütüphane kurmaya yüksek öğretim kurumlarından başlaması. Bu durum Devletin öğretim kurumlarında, kütüphane hizmetini yaygınlaştırmada, dönemin eğitim politikası doğrultusunda³⁷ yukarıdan aşağıya doğru bir yol takip ettiğini göstermektedir. İkincisi ise; kurulan *Darülfünun Kütüphanesi*'nin belirli vakitlerde halka da hizmet vermesinin kabul edilmesi, *Halk Kütüphanelerinin Yetersizliği*'nin yanı sıra Üniversite Kütüphaneleri ile Halk Kütüphanelerinin amaç ve işlev açısından birbirlerinden henüz ayrılmadığını göstermektedir.³⁸ Bu durum aynı zamanda hizmet kavramındaki esnekliğe işaret etmesi açısından³⁹ büyük önem taşımaktadır.

8. Eğitim - Kütüphane İlişkisine Yön Verilmesi

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile, önceleri şahıslar tarafından hayır ve hasenât için kurulan kütüphaneler, eğitimin ayrılmaz kurumlarından birisi olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Nizamnâmedeki kütüphanelere ilişkin maddelerin eğitimin ayrılmaz ve en önemli bir parçası olan yüksek öğretim kütüphaneleri ile ilgili olması da bu yargıyı desteklemektedir.⁴¹ Devletin eğitime bakış açısının pek değişmemiş olması nedeniyle olsa gerek, kütüphanelerin birer eğitim kurumu olarak kabulü, amaç ve yararlandırma koşulları yerine, Nizamnâmenin batı kaynaklı olmasına bağlandığı da olmuştur.⁴²

Başlangıçta da işaret edildiği üzere eğitim tarihi ile ilgili eserlerde bu Nizamnâmenin kütüphanecilik tarihimizdeki yeri ve önemi konusuna yer verilmemiştir. Eğitim tarihi ile ilgili yayınlarda bu konuya gerekli yerin ve önemin verilmemesinin önemli iki etkeni vardır. Bunlardan birincisi yazarın kütüphane anlayışı; diğeri ise devletin kütüphane anlayışıdır. Bunlardan birincisi de ikincisi ile alâkalıdır. Çünkü devletin eğitim-kütüphane anlayışı ve politikası haliyle, devletin eğitim müesseselerinden yetişen yazarları da olumlu yahut

³⁶ Nizamnâme, 1286 : 67., 119., 120., 121., 122., 123., 126. ve 127. maddeler

³⁷ Akyüz, 1999 : 138.

³⁸ Keseroğlu, 1989 : 90.

³⁹ Soysal, 1973 : 72.

⁴⁰ Soysal, 1973 : 50, 65, Keseroğlu, 1989 : 97, 138, 184.

⁴¹ Nizamnâme, 1286 : 67, 119-123, 126-127, 138 ve 146-148. maddeleri

⁴² Keseroğlu, 1989 : 184.

olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bu konudaki devletin eğitim-kütüphane anlayışı ve politikası daha bir belirleyici rol oynamaktadır.

24 Şubat 1999 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde çıkan röportaj, konu ile ilgili olarak büyük anlam taşımaktadır. Bu röportajın bir bölümünde Kütüphaneler Genel Müdürü sayın Gökçin Yalçın şunları dile getirmektedir :

“ Milli Eğitim’den üst düzey bir yetkiliyle bir görüşmemiz oldu. “Öğrenciler artık ezbere dayanmıyor, laboratuvarlarımız, bilgisayarlarımız var” diyordu. Araya girdim, “ Kütüphanelerimiz de var, diyebiliyor musunuz?” dedim. “Bir gün onlar da olacak ” dedi. Demek ki, kütüphane hâlâ hedefler arasına alınmamış! İkincisi okul binaları projelerinde kütüphane yok. Bunun için birçok yazışmamız oldu. Geçen sene Kütüphane Haftası’na Milli Eğitim’den bir müsteşar yardımcısı geldi, “Size müjde veriyorum, okul binalarının projelerine kütüphane de alınacaktır” dedi. O karar alınmış. Ama henüz görmedik. Oysa çocuklardaki okuma zevkinin geliştirilmesinde okulun rolü büyük. Asıl görev öğretmenlere düşüyor.”⁴³

Sayın Gökçin Yalçın’ın ifadesi de gösteriyor ki, devletin eğitim – kütüphane ilişkisi anlayışı ve politikası henüz istenilen seviyede değildir. Eğitim ile ilgili kaynaklarda, Nizamnâmenin kütüphanecilik tarihimizdeki yeri ve önemi konusuna gerekli yerin ve önemin verilmemesi de devletin ve buna bağlı olarak eğitim bilimcilerinin eğitim-kütüphane anlayışının henüz istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Türk eğitim ve kütüphaneciliğinin modernleşmesi yolundaki önemli kilometre taşlarından birisidir. Ancak, Nizamnâmede ortaya konulan esasların çoğu, zamanın sosyal ve siyasal çalkantılarla geçmesi sebebiyle maalesef sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Bu nedenle bildiride Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi, yayımlanma hedeflerine ulaşıp-ulaşılmadığı; ortaya konulan esasların uygulanıp-uygulanmadığı ve sonuçları açısından değil de Türk kütüphaneciliğine getirdiği yenilikler esas alınarak değerlendirilmiştir. Bu esastan hareketle yapılan inceleme ile varılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

⁴³ Hürriyet, 1999 : 19.

1. Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Türk eğitim tarihinde olduğu kadar Türk kütüphanecilik tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır.

2. Kütüphanelerin denetimi, “*Evkâf-ı Hümayun Nezâreti*”nden “*Maarif Nezâreti*”ne geçer.

3. Devlet, kütüphane kurma hizmetini, bir kamu görevi olarak kabul eder. Bunun sonucu olarak Türk kütüphanelerinin vakfa dayalı geleneksel yapısı değişir.

4. Devlet ülke kütüphanelerini, eğitim kurumlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eder. Bu kabul ediş eğitim-kütüphane anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

5. Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin eğitim tarihçileri tarafından incelenmemesi; devletin ve buna bağlı olarak eğitim bilimcilerin eğitim - kütüphane anlayışının henüz istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak

“ Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Devletin kütüphane hizmetini, resmî eğitim politikasının ayrılmaz bir parçası olarak, halka karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu önemli görevlerden birisi olarak kabul ettiğini gösteren ilk resmî belgedir. ”

KAYNAKÇA

- Akyüz, (1999). *Türk Eğitim Tarihi : Başlangıçtan 1999'a* / Yahya Akyüz .— gen. 7. bs .— İstanbul : Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999.
- Bilsel, (1940). "Tanzimat'ın Harici Siyaseti" / Cemil Bilsel .— *Tanzimat I* .—İstanbul : Maarif Vekaleti, 1940 (661-701).
- Cunbur (1964a). "Münif Paşa Layihası ve Değerlendirilmesi" / Müjgan Cunbur.— *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* .— II / 2-3 .— s. 223-231.
- Cunbur (1964b). "Münif Paşa ve Kütüphanelerin Yönetimiyle İlgili İlk Resmî Talimatmâme" / Müjgan Cunbur .— *TKDB*, XIII / 1-2, 1964 .— s. : 28-35.
- Cunbur (1964c). "Tanzimat'ın Kütüphaneciliğimize Etkileri" / Müjgan Cunbur .— *TTK Belleten*, XXVIII (112, Ekim 1964). s. : 691-700
- Çavdar, (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi* / R. Tüba Çavdar .— İstanbul, 1995. (*Basılmamış Doktora Tezi*)
- Ergün, (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri : 1908-1914* / Mustafa Ergün .— İstanbul : Ocak Yayınları, 1996.
- Erünsal (1991). *Türk Kütüphaneleri Tarihi II* / İsmail E. Erünsal .— 2. bs.— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 1991.
- Hürriyet, (1999). "Kütüphaneleri Unuttuk" / röportaj Faruk Bildirici; konuşan Gökçin Yalçın .— *Hürriyet Gazetesi* .— 24 Şubat 1999.— s. 19.
- İhsanoğlu, (1992). "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı" / Ekmeleddin İhsanoğlu .— *150. Yılında Tanzimat* .— Ankara : TTK, 1992 (335-395).
- İhsanoğlu, (1998). "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri" / Ekmeleddin İhsanoğlu .— *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II* .— İstanbul : IRCICA, 1998. (221-361)
- Karal, (1940). "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri" / Enver Ziya Karal .—*Tanzimat I* .— İstanbul : Maarif Vekaleti, 1940 (13-30).
- Keseroğlu, (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum* / Hasan S. Keseroğlu .— İstanbul : TKD İstanbul Şubesi, 1989.
- Koçer, (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* / Hasan Ali Koçer .— İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı, 1991.
- Kodaman, (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* / Bayram Kodaman .— 2. bs. — Ankara : TTK, 1991.
- Maarif Nezâreti, (1325). *Maarif-i Umûmiye Kanunu Layihasının Esbab-ı Mucibe Mazbatası ve Layihası* .— İstanbul : Matbaa-ı Âmire, 1325.
- M. Cevad, (1338). *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı* / Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi'.— İstanbul : Maarif-i Umumiye Nezâreti, 1338.
- Nizamnâme (1286). *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi* .— İstanbul : Matbaa-ı Âmire, 1286.
- Öztürk, (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi Nazif Öztürk* .— Ankara : TDV, 1995.
- Parmaksızoğlu, (1957). "İstanbul Kütüphanelerine Dair" / İsmet Parmaksızoğlu .— *TKDB*, VI / 3 (109-118).
- Soysal, Özer. (1973). *Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği: Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine Bir Araştırma* / Özer Soysal .— Ankara, 1973. (*Basılmamış Doçentlik Tezi*).
- Soysal, (1998). *Türk Kütüphaneciliği : Bilgi'nin Yazgısı* / Özer Soysal .— Ankara : TKD, 1998.